
РОЗДІЛ 2 ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ Й ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 373.2.015.31:57.081.1

DOI 10.58407/visnik.263809

БОБРО Лілія

<https://orcid.org/0000-0002-0231-0905>

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Україна) E-mail: bobro.lv@ndu.edu.ua

АНІЩУК Антоніна

<https://orcid.org/0000-0002-0292-689X>

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Україна) E-mail: anishchuk.am@ndu.edu.ua

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розглядається проблема реалізації індивідуального підходу у процесі формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Актуальність дослідження зумовлена модернізацією змісту дошкільної освіти, орієнтацією на розвиток ключових компетентностей та необхідністю виховання екологічно свідомої особистості в умовах сучасних соціокультурних викликів. Дошкільний період визначається як чутливий для становлення екологічної культури, адже саме в цей час закладаються основи ціннісного ставлення до природи, формуються елементарні знання про довкілля та навички раціонального природокористування.

Мета роботи – визначення та обґрунтування особливостей та етапів реалізації індивідуального підходу до процесу формування природничо-екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Методологія. Методологічною основою наукової статті стали наукові доробки українських вчених, які досліджували проблему реалізації індивідуального підходу та розвиток природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Методологічний апарат дослідження ґрунтується на комплексному поєднанні загально-

наукових методів, зокрема класифікації та систематизації даних, отриманих у ході огляду фахової літератури з психології та педагогіки.

Наукова новизна. У процесі аналізу наукових досліджень визначено особливості та етапи реалізація індивідуального підходу у процесі формування природничо-екологічної компетентності старших дошкільників. Окреслено етапи реалізації індивідуального підходу: первинне виявлення індивідуальних особливостей розвитку дитини; уточнення та поглиблення діагностичних даних; систематизація й аналіз отриманої інформації; визначення пріоритетних освітніх завдань; добір адекватних методів, форм і засобів педагогічної роботи; створення варіативного предметно-ігрового середовища; безпосереднє впровадження індивідуалізації у навчально-виховний процес.

Висновки. Результати дослідження засвідчують, що індивідуальний підхід сприяє ефективному формуванню природничо-екологічної компетентності, оскільки дозволяє враховувати різноманітні особистісні характеристики дошкільників, активізувати їхню пізнавальну діяльність, розвивати відповідальне ставлення до природи та формувати навички екологічно доцільної поведінки.

Ключові слова: природничо-екологічна компетентність, індивідуальний підхід, формування, реалізація, діти старшого дошкільного віку.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Сучасні трансформації в системі дошкільної освіти України зумовлюють необхідність формування у дітей старшого дошкільного віку ключових компетентностей, серед яких особливе місце займає природничо-екологічна. В умовах глобальних екологічних викликів та зростання ролі сталого розвитку суспільства саме дошкільний період є сенситивним для закладання основ екологічної культури, відповідального ставлення до природи та усвідомлення взаємозв'язку людини з довкіллям.

Індивідуальний підхід у навчально-виховному процесі виступає важливим чинником ефективності формування природничо-екологічної компетентності, адже врахування інтересів, здібностей, темпу розвитку та особистісних особливостей кожної дитини забезпечує не лише засвоєння знань, а й розвиток екологічно орієнтованих цінностей та практичних умінь.

Актуальність теми зумовлена також потребою оновлення методичних засад дошкільної освіти відповідно до сучасних наукових підходів, що інтегрують екологічну освіту з особистісно орієнтованим вихованням. Реалізація індивідуального підходу дозволяє створити умови для гармонійного розвитку дитини, формування її екологічної свідомості та готовності до відповідальної взаємодії з природним середовищем у майбутньому.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Проблематика розвитку особистості дитини та реалізації індивідуального підходу знайшла відображення у працях А. Аніщук, О. Вовчик-Блакитної, Г. Гуменюк, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Кулачківської, О. Проскури, В. Тарасун та інших. У їхніх наукових розвідках акцентується увага на специфіці психічного розвитку дітей дошкільного віку, а також на значному потенціалі цього періоду для становлення пізнавальної активності. Висновки зазначених авторів підтверджують, що саме дошкільний вік є визначальним етапом у формуванні індивідуальних відмінностей, закріпленні біологічних передумов особистісного розвитку, розвитку психічних процесів та становленні механізмів регуляції поведінки й діяльності.

Теоретичні та методичні основи формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку висвітлені у працях багатьох науковців. Серед них О. Беленька, Л. Бобро, А. Богущ, Н. Горобаха, Н. Гавриш, К. Крутий, Н. Лисенко, О. Максимова, Н. Маковецька, Н. Яришева та інші учені. У їхніх дослідженнях підкреслюється, що становлення природничо-екологічної компетентності старших дошкільників є найбільш ефективним у процесі безпосереднього ознайомлення з природними явищами та активної взаємодії з довкіллям. Саме практичний досвід і особистісно значущі спостереження забезпечують формування екологічних знань, умінь і ціннісних орієнтацій, що стають підґрунтям для розвитку екологічної свідомості дитини.

Формулювання мети статті. Мета статті – визначити та обґрунтувати особливості та етапи реалізації індивідуального підходу у процесі формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. У процесі дослідження застосовано комплекс взаємопов'язаних методів. Зокрема, теоретичні: аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація, узагальнення наукових підходів і педагогічного досвіду). Методологічну основу дослідження становлять ключові положення особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів до виховання, наукові теорії про індивідуалізацію освітнього процесу та

психолого-педагогічні концепції формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. Також нормативно-правові вимоги Базового компонента дошкільної освіти, зокрема освітній напрям «Дитина в природному довкіллі», що визначають зміст та результативність природничо-екологічної компетентності як цілісного новоутворення особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасній системі дошкільної освіти зростає увага до проблеми формування природничо-екологічної компетентності особистості. Такий інтерес зумовлений оновленням змісту освіти та переорієнтацією її результатів на розвиток ключових компетентностей. Дошкільний період вважається сенситивним для становлення природничо-екологічної компетентності, адже саме в цей час дитина починає активно пізнавати навколишнє середовище, ознайомлюється з природою рідного краю, особливостями місцевості, у якій проживає. У цей віковий проміжок закладаються базові уявлення про екологію, природу, раціональне використання природних ресурсів та культуру їх збереження. Формування таких уявлень і ціннісних орієнтацій можливе лише за умови реалізації індивідуального підходу у цьому процесі.

У положеннях Базового компонента дошкільної освіти природничо-екологічна компетентність визначається як інтегрована здатність дитини здійснювати доцільну поведінку в різноманітних життєвих ситуаціях. Її основою виступає емоційно-ціннісне ставлення до природи та знання закономірностей навколишнього світу. Формування зазначеної компетентності відбувається у процесі пізнавальної, дослідницької, трудової та ігрової діяльності, що забезпечує розвиток екологічної свідомості й практичних умінь взаємодії з довкіллям [1].

У наукових працях С. Шмалей природничо-екологічна компетентність трактується як складова життєвої компетентності особистості. Вона охоплює сформованість системних знань про природу, засади раціонального природокористування та основи природоохоронної діяльності, а також передбачає позитивне емоційно-ціннісне ставлення дитини до навколишнього середовища [6].

Індивідуальний підхід до формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку є визначальною умовою у даному процесі. У положеннях Базового компонента дошкільної освіти він визначається як провідний методологічний орієнтир педагогічної діяльності, що передбачає організацію освітнього впливу на кожну дитину з урахуванням її індивідуальних особливостей. При цьому беруться до уваги різні характеристики дошкільника – рівень здібностей, особливості темпераменту, статевої відмінності, риси характеру та інші чинники, які зумовлюють ефективність освітнього процесу [1].

Впровадження індивідуального підходу у дошкільній освіті розглядається як одна з ключових складових сучасного освітнього процесу. Його актуальність зумовлена не лише соціальними запитами та очікуваннями батьків і педагогів, а й специфічними потребами самих дітей, а також недостатньою розробленістю теоретико-методичних засад цієї проблеми. У наукових працях І. Підлипняк індивідуальний підхід визначається як базовий принцип екологічного виховання, що ґрунтується на природних відмінностях між дітьми – рівнем їхніх здібностей, особливостями темпераменту, чутливістю до різних педагогічних впливів, інтенсивністю пізнавальної активності та іншими характеристиками. Реалізація зазначеного принципу передбачає визнання права кожної дитини на самовираження та розвиток у найбільш сприятливих для неї умовах [5].

У науковій літературі індивідуальний підхід розглядається як один із провідних принципів дошкільного виховання, що зумовлений природними відмінностями між дітьми у рівні здібностей, особливостях сприйняття педагогічних впливів, інтенсивності пізнавальної активності та інших характеристиках розвитку. Реалізація цього принципу передбачає визнання права кожної дитини на самовираження, прийняття її індивідуальності та забезпечення можливості розвитку у власному, найбільш комфортному для неї темпі [4].

У сучасних наукових працях простежується узгоджене трактування понять «індивідуальний підхід» та «індивідуалізація освітнього процесу». Зокрема, О. Кононко визначає індивідуалізацію як принцип, що передбачає врахування особистісних та вікових відмінностей вихованців, рівня розвитку їхніх здібностей у різних видах діяльності, а також орієнтацію освітнього процесу на забезпечення гармонійного й цілісного розвитку індивідуальності дитини. Реалізація цього принципу зумовлює необхідність для педагогів розробляти відповідні завдання та освітні технології, створювати варіативний навчальний матеріал, здійснювати ретельний добір розвивального обладнання й наочності, а також проводити їх апробацію та оцінювання з метою прогнозування ефективних стратегій і тактики освітньої діяльності та планування подальших педагогічних дій [2].

В. Кузьменко зазначає, що реалізація індивідуального підходу у процесі формування природничо-екологічної компетентності передбачає послідовне проходження етапів диферен-

ціації та інтеграції. Диференціація у виховній діяльності полягає у використанні педагогом різноманітних методів і засобів, спрямованих на врахування індивідуальних особливостей дітей та розвиток їхніх специфічних рис. Індивідуалізація освітнього процесу забезпечує його результативність, оскільки дозволяє здійснювати перехід від колективних форм роботи до індивідуальних, а також регулювати темпи засвоєння навчального матеріалу відповідно до можливостей кожного вихованця [3].

Запровадження індивідуального підходу в процесі формування природничо-екологічної компетентності дошкільників створює передумови для застосування різноманітних форм, методів і прийомів організації екологічної освіти, що забезпечують вибір найбільш результативних шляхів активізації пізнавальної діяльності дітей. Індивідуалізація педагогічного впливу реалізується через диференційований добір завдань для фронтальної, групової та індивідуальної роботи, що сприяє врахуванню особистісних особливостей кожного вихованця.

Проаналізувавши та узагальнивши різні наукові погляди щодо досліджуваної проблеми можемо визначити етапи реалізації індивідуального підходу у формуванні природничо-екологічної компетентності:

1. Початковий етап передбачає загальне визначення індивідуальних особливостей розвитку кожної окремої дитини. На цьому рівні здійснюється збір інформації щодо специфіки психофізичного розвитку дошкільника, умов сімейного виховання та характеру сімейної комунікації. Важливим завданням є не лише накопичення відомостей про дитину, а й встановлення конструктивних контактів із нею та її родиною.

2. Наступний етап полягає в уточненні та поглибленні отриманої інформації, визначенні сильних і проблемних сторін розвитку дитини, а також аналізі причин їх виникнення. Здійснюється додаткова діагностика, результати якої дозволяють виокремити чинники, що можуть мати позитивний або негативний вплив на розвиток дошкільника. Особлива увага приділяється специфічним проявам поведінки та особистісним досягненням дитини.

3. Фіксація результатів діагностичної роботи сприяє забезпеченню об'єктивності та достовірності отриманих даних, створює умови для їх подальшого ґрунтовного аналізу. На цьому етапі інформація, якою володіє педагог, ще не проходить детальної якісної чи кількісної обробки, проте її письмове відображення дозволяє повернутися до зібраних відомостей, осмислити їх, здійснити оцінку та визначити значущі факти індивідуальної біографії дитини.

4. Наступним етапом є систематизація, узагальнення та аналітичне опрацювання результатів дослідження індивідуальних особливостей і соціальної ситуації розвитку дошкільника. Важливим завданням цього процесу є інтеграція всієї отриманої інформації та визначення чинників, які можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на формування особистості дитини.

5. На цьому етапі здійснюється визначення пріоритетних та другорядних індивідуальних екологічно спрямованих завдань для дітей, а також окреслення основних стратегій взаємодії з їхніми родинами. Інформація, отримана під час попередніх діагностичних процедур, слугує підґрунтям для формування індивідуальних освітніх екологічних завдань, які проєктуються відповідно до конкретних життєвих умов кожної дитини.

6. Наступним кроком є добір адекватних методів, прийомів, форм і засобів екологічного виховання. Чітке визначення завдань екологічного розвитку дошкільника забезпечує можливість вибору найбільш ефективних педагогічних інструментів.

7. Важливим аспектом є визначення варіативного навчального змісту, який може бути розширений відповідно до інтересів і можливостей дитини, запитів батьків та педагогічної доцільності, але не підлягає звуженню. Такий підхід забезпечує гнучкість освітнього процесу та його адаптацію до індивідуальних потреб вихованців.

8. Формування та організація варіативного розвиваючого предметно-ігрового середовища є важливою умовою процесу екологічного виховання. Таке середовище набуває розвивального характеру лише за умови його різноманітності, динамічності, мобільності та здатності до трансформації, що сприяє розвитку творчих здібностей дітей та стимулює їхні довільні психічні процеси. Завдання педагога полягає у забезпеченні групи необхідними матеріалами й обладнанням із різним змістовим та тематичним наповненням, а також із варіативним рівнем складності, що дозволяє організувати різні види діяльності вихованців.

9. Реалізація індивідуального підходу в процесі формування природничо-екологічної компетенції є ключовим етапом, оскільки саме він забезпечує практичне втілення результатів попередніх напрацювань. Йдеться про створення умов для використання різних форм, методів і прийомів педагогічної роботи та добір найбільш ефективних із них з метою активізації пізнавальної діяльності дошкільників. Індивідуалізація педагогічного впливу проявляється у варіативному доборі завдань, які можуть бути запропоновані всій групі, окремим підгрупам або індивідуально, а також у визначенні характеру й обсягу допомоги, яку надає вихователь [4].

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, дошкільний вік є сенситивним періодом для формування природничо-екологічної компетентності, адже саме в цей час закладаються основи екологічної свідомості, ціннісних орієнтацій та практичних умінь взаємодії з природним довкіллям. Реалізація індивідуального підходу у виховному процесі забезпечує врахування особистісних особливостей, інтересів та рівня розвитку кожної дитини, що сприяє більш ефективному засвоєнню екологічних знань і формуванню відповідальної поведінки.

Ефективність формування природничо-екологічної компетентності значною мірою залежить від використання інтерактивних методів, ігрових та дослідницьких технологій, які дозволяють поєднувати індивідуальні освітні траєкторії з колективними формами діяльності. Важливим чинником є створення психолого-педагогічних умов, що забезпечують гармонійне поєднання індивідуального розвитку дитини з завданнями екологічної освіти, а також активне залучення родини до освітнього процесу.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні змістового наповнення та освітніх технологій підготовки майбутніх педагогів до ефективної реалізації індивідуального підходу у роботі з дітьми в умовах закладів дошкільної освіти.

References

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція: затв. наказом МОН України № 33 від 12.01.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text>. (дата звернення: 14.02.2026).
Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) nova redaktsiia: zatv. nakazom MON Ukrainy №33 vid 12.01.2021. Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text> [in Ukrainian].
2. Кононко О. Л. Внутрішній світ дошкільника та умови його актуалізації. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, №4. 2015. С. 77-81.
Kononko, O. L. (2015) Vnutrishnii svit doshkilnyka ta umovy yoho aktualizatsii [The Inner World of the Preschool Child and the Conditions for Its Actualization]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky* [Scientific notes of the Nizhyn State University named after Nikolai Gogol. Psychological and pedagogical sciences]. 4. 77-81 [in Ukrainian].
3. Кузьменко В.У. Психолого-педагогічні умови становлення індивідуальності дошкільників. *Грінченківські читання-96. Освіта. Гуманізація. Вчитель*. Київ: КМІУВ, 2016. С. 82-84.
Kuzmenko, V. U. (2016) Psykholoho-pedahohichni umovy stanovlennia indyvidualnosti doshkilnykiv [Psychological and Pedagogical Conditions for the Formation of Preschoolers' Individuality]. *Hrinchenkivski chytannia-96.Osvita. Humanizatsiia. Vchytel* [Grinchenko's reading-96. Education. Humanization. Teacher]. Kyiv: KMIUV. 82-84. [in Ukrainian].
4. Паласевич І. Практичні аспекти реалізації індивідуального підходу до розвитку дитини-дошкільника в ЗДО. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. С. 255.
Palasevych, I. (2022) Praktychni aspekty realizatsii indyvidualnoho pidkhdodu do rozvytku dytyny-doshkilnyka v ZDO [Practical Aspects of Implementing an Individual Approach to the Development of Preschool Children in Preschool Educational Institutions]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [Current issues in the humanities]. 255. [in Ukrainian].
5. Підлипняк І.Ю. Реалізація індивідуально-диференційованого підходу в умовах різновікової групи закладу дошкільної освіти. *Věda a perspektivy* №3(22). 2023. С. 233-244.
Pidlypniak, I.Yu. (2023) Realizatsiia indyvidualno-dyferentsiiovanoho pidkhdodu v umovakh riznovikovoi hrupy zakladu doshkilnoi osvity [Implementation of an Individually Differentiated Approach in the Context of a Mixed-Age Group in a Preschool Educational Institution]. *Věda a perspektivy*. 3(22). 233-244 [in Ukrainian].
6. Шмалей С. Формування екологічної культури дошкільників на основі взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2022. 130-131.
Shmaliei, S. (2022) Formuvannia ekolohichnoi kultury doshkilnykiv na osnovi vzaiemodii zakladu doshkilnoi osvity ta simi [Formation of Preschoolers' Ecological Culture Based on the Interaction between Preschool Educational Institutions and the Family]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka* [Scientific works of Ioan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University]. 130-131 [in Ukrainian].

BOBRO Liliia

<https://orcid.org/0000-0002-0231-0905>
Candidate of Pedagogical Sciences (PhD),
Associate Professor, Department of Preschool Education,
Nizhyn Gogol State University
(Nizhyn, Ukraine) E-mail: bobro.lv@ndu.edu.ua

ANISHCHUK Antonina

<https://orcid.org/0000-0002-0292-689X>
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Preschool Education,
Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Ukraine) E-mail: anishchuk1965@gmail.com

IMPLEMENTING AN INDIVIDUALIZED APPROACH TO DEVELOPING ENVIRONMENTAL COMPETENCE IN OLDER PRESCHOOL CHILDREN

The article addresses the issue of implementing an individual approach in the process of fostering natural and environmental competence in senior preschoolers. The relevance of the study is driven by the modernization of preschool education content, a focus on key competence development, and the necessity of raising ecologically conscious individuals amidst modern socio-cultural challenges. The preschool period is identified as a sensitive stage for the development of environmental culture, as it is during this time that the foundations of a value-based attitude toward nature, elementary environmental knowledge, and sustainable resource management skills are established.

The aim of the study is to define and substantiate the specific features of implementing an individualized approach to fostering natural and environmental competence in older preschool children.

Methodology. *The methodological framework of the article is based on the scholarly works of Ukrainian researchers who investigated the individual approach and the development of environmental competence in senior preschoolers. The research methodology relies on a complex combination of general scientific methods, including the classification and systematization of data obtained through a review of professional psychological and pedagogical literature.*

Scientific Novelty. *Through the analysis of scientific research, the specific features of implementing an individual approach in the process of fostering natural and environmental competence in senior preschoolers have been determined. The stages of implementing this approach are outlined: the initial identification of a child's individual developmental characteristics; clarification and detailing of diagnostic data; systematization and analysis of the information obtained; determination of priority educational tasks; selection of appropriate methods, forms, and tools for pedagogical work; creation of a versatile subject-based play environment; and the direct integration of individualization into the educational process.*

Conclusions. *The results of the study indicate that an individual approach promotes the effective formation of natural and environmental competence. It allows for the consideration of diverse personal characteristics in preschoolers, stimulates their cognitive activity, develops a responsible attitude toward nature, and shapes skills for environmentally appropriate behavior.*

Keywords: *integrated approach, social environment, natural environment, preschool children, society, nature, introduction.*

Стаття надійшла до редакції 13.04.2026

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор **О.Л. Кононко**